

že „v mnoha společenských vztazích jsou občané častěji vystavováni situacím, které mohou „vyřešit“ poskytnutím úplatku a že existují některé společenské vztahy, v nichž úplatkářství se stalo takřka běžným jevem“ (s. 279). K optimálnímu řešení této složité a z celospolečenského hlediska závažné situace by měl přispět i realizovaný výzkum.

Devátá kapitola shrnuje výsledky zkoumání právního vědomí ve vztahu ke kriminalitě mládeže. Poznatky potvrzují dobrou informovanost občanů především systémem mass medií. *Poslední kapitola empirických zjištění je věnována diferenciaci a dynamice právního vědomí, vztahu k jednotlivým kategoriím kriminality,* zvláště pak hospodářské a obecné. Tímto profesionálně kvalifikovaně provedeným šetřením byly získány poznatky, které autorům umožnily posunout problematiku právního vědomí do konkrétnější podoby, než jsme ji znali doposud.

Recenzovaná kniha podává mnohostrannou informaci o současném stavu uvedené problematiky. Autoři prokazují dobrou znalost zahraniční i domácí literatury, a to nejen z oblasti práva a kriminologie, ale i z příbuzných oborů. Zvláště v první části monografie, kde citují různé názory, polemizují s mnoha předními odborníky a v řadě otázek volí nové přístupy. Čtenář jistě ocení zajímavé korelační analýzy ukazující významné skutečnosti v oblasti kriminality, právního vědomí a veřejného mínění.

Ivana Trávníčková

W. Friedrich — W. Gaier — F. Voss: Kritika buržuažnych teorií mládeži (Kritika buržoazních teorií mládeže)

Moskva, Progress 1982, 335 s.

Vztah společnosti k mladé generaci je možné označit za jeden z významných indikátorů progresivity nebo reakčnosti daného společensko-ekonomického systému. Otázka postavení mladé generace, jež je v podmínkách socialismu považována za významný společenský subjekt, aktivně se podílející na rozvoji společnosti, nabývá v kapitalistických podmínkách zcela jiné dimenze; jednoznačně je akcentováno pojetí mládeže jako pouhého objektu společenského působení. Buržoazní stát se všemi prostředky snaží kontrolovat mladou generaci a manipulovat s ní v zájmu jediného cíle — odvést ji od třídního boje a úsilí o revoluční změnu společenského řádu. Ne náhodou se mládež ocitá v centru ideologického boje a intenzivního působení všech státních institutů (politických stran, církve, prostředků masové propagandy ap.).

Na příkladu teoretického řešení a objasňování vztahu společnosti a mladé generace se potvrzuje, že buržoazní společenské vědy přes svoji proklamovanou nezávislost na vládnoucí ideologii v převážné většině svými poznatky slouží k upevňování a obhajování kapitalistických společenských vztahů, mj. i vztahu kapitalistické společnosti k mladé generaci.

Vysoce aktuálním úkolem — marxisticko-leninskou kritikou buržoazních sociologických a sociálně psychologických koncepcí mládeže — se již řadu let zabývají pracovníci Ústředního ústavu pro výzkum mládeže v Lipsku. Výsledky své mnohaleté práce shrnuli v monografii *Kritika buržoazních teorií mládeže*, která vyšla v roce 1982 v moskevském nakladatelství Progress. Pracovníci tohoto ústavu jsou si vědomi, že nedílnou součástí rozpracování marxisticko-leninské koncepce mládeže je vedle tvůrčí analýzy a dalšího rozpracování dosavadních vědeckých poznatků o mládeži i kritická analýza buržoazní koncepce mládeže. Proto v recenzované monografii podávají nejen podrobný přehled nejtýpějších a nejrozšířenějších teorií buržoazní psychologie a sociologie mládeže přibližně od dvacátých do poloviny sedmdesátých let tohoto století, ale i jejich marxisticko-leninskou kritiku.

Zaměřují se především na ideologické a teoreticko-metodologické aspekty buržoazních koncepcí mládeže, odhalují jejich spjatost s ideologií a politikou kapitalistických zemí v konkrétních historických podmínkách. Pozornost soustřeďují především na koncepci německých autorů, v řadě případů uvádějí nejznámější koncepce autorů amerických, jejichž vliv na západoevropské společenské vědy stále sílí.

Monografie je opatřena rozsáhlou *Předmluvou* B. K. Lisina, v níž hodnotí vědecko-výzkumnou činnost Ústředního ústavu pro výzkum mládeže v Lipsku a výsledky dosažené ve spolupráci se sovětskými vědci a vědci ostatních socialistických zemí.

Obecným otázkám vztahu dvou antagonistických společensko-ekonomických formací k mladé generaci je věnován Úvod monografie, jehož autorem je prof. W. Friedrich, ředitel Ústředního ústavu pro výzkum mládeže. Ukazuje na skutečnost,

že monopolistická podstata kapitalistické společnosti, její antikomunistická a reakční politika se projevuje především ve vztahu k pracující mládeži, již se v současné době neustále snižuje možnost získat odborné vzdělání a práci. V důsledku zotřívající se krize kapitalismu se postavení mladé generace stává stále složitější. Buržoazní společenské vědy svými nesprávnými závěry o podstatě mládeže umožňují „vědecky“ zdůvodňovat vztah kapitalistických zemí k mládeži jako k objektu, jímž je nutné manipulovat, nepřipustit ho k řešení společenských problémů a zabránit jeho reálnému působení na společenské dění. Je-li podstata mládeže zužována na její fyziologické a psychické zvláštnosti, její chování a postoje jsou interpretovány jako přechodný a převážně negativní jev, zdá se přímo povinností společnosti tuto „autonomní a revoluční společenskou třídu“ adaptovat na buržoazní politický systém.

Jako kontrapunkt buržoazního pojetí podstaty mládeže staví W. Friedrich vztah socialistické společnosti k mládeži. Za socialismu zaujímá mládež principiálně odlišnou pozici, danou snahou komunistických stran o aktivní zapojení mladé generace do budování nové společnosti. Autor podtrhuje skutečnost, že vztah komunistických stran k mládeži má svůj základ již v dílech klasiků marxismu-leninismu, kteří mladé generaci, její společensko-historické roli a výchově věnovali velkou pozornost. Na základě historického materialismu bylo také možné zformulovat teoretická a metodologická východiska zkoumání problémů mládeže. Ze základních principů vědeckého výzkumu mládeže autor uvádí:

1. Historický přístup k problémům mládeže
2. Analýzu skutečného způsobu života mládeže
3. Analýzu stálého rozvoje mládeže
4. Diferencovaný přístup k mládeži (s. 28–30).

První kapitola, *Vznik a vývoj buržoazní psychologie a sociologie mládeže (20.–60. léta)*, pojednává v první části o vzniku a rozvoji psychologie mládeže, v části druhé o vzniku sociologie mládeže v Německu. W. Friedrich dokumentuje, jak ke vzniku a rozvoji psychologie mládeže došlo na základě společenské objednávky, kdy vládnoucí kruhy ve snaze ovládnout radikalizovanou dělnickou a maloburžoazní mládež (pod vlivem VŘSR, potlačené lednové revoluce v Německu a represivní politiky Výmarské republiky) usilovaly o objasnění příčin opozice mladé generace a způsobech její sociální adaptace. K nejvýznamnějším psychologům, kteří se snažili najít odpověď na dané problémy, patřili Ch. Bühlerová, E. Spranger, O. Tumlrirz, W. Hoffmann a T. Ziehen, jejichž politická orientace variovala od liberalismu (Ch. Bühlerová), přes antikomunismus a profašistickou orientaci až k otevřenému hlásání fašismu (O. Tumlrirz). V monografii jsou podrobně rozebrány a marxistické kritice podrobeny jednotlivé psychologické teorie akcentující vliv fyziologického (především pohlavního) dozrávání jako základu psychického rozvoje v období dospívání. Třídní a ideologická podmíněnost německé buržoazní psychologie mládeže se výrazně projevila v období fašismu, kdy velká část psychologů obhajovala antikomunistickou a nacionalistickou politiku a praxi fašismu.

Z analyzovaných poválečných psychologických koncepcí mládeže vyplývá, že teprve na konci padesátých let se v NSR začínají objevovat teoretické práce, v nichž jsou endogenní (biologické) koncepte rozvoje, zvl. teorie fázi, podrobeny kritice. Pozornost buržoazních psychologů se postupně přesunula na sociální aspekty rozvoje osobnosti. V monografii se poukazuje na fakt, že na začátku šedesátých let došlo k úpadku starých psychologických koncepcí mládeže, a protože se nepodařilo vypracovat ucelenou teorii, která by objasňovala nové formy chování mládeže, ztratila tato disciplína v NSR svoji informační a predikční funkci a orientuje se na procesy fyzického rozvoje, rozvoje řeči a intelektu.

Součástí první kapitoly je i nástin psychologických koncepcí mládeže v USA (zvl. St. Halla, K. Levina a D. P. Ausebela) a vlivu psychoanalýzy na psychologii mládeže.

Z přehledu o vzniku sociologie mládeže vyplývá, že ve srovnání s psychologií mládeže se začala rozvíjet až po druhé světové válce. Z předválečných prací uvádí W. Friedrich jako nejznámější práci K. Mannheima (*Problém pokolení*, 1928), s prvním hodnocením poválečné mladé generace přišel G. Baumert (*Mládež poválečné doby*, 1952) a první velkou práci teoretického charakteru uvedl E. Lichtenstein v *Nástinu sociologického výzkumu mládeže* (1956).

Z marxisticko-leninských pozic poté autor kapitoly analyzuje koncepte známých buržoazních sociologů: H. Schelskyho, F. H. Tenbrucka, L. Rosenmayera, F. Niedhardt a H. Kreutze a dvou významných amerických sociologů: D. Q. Campbella a S. N. Eisenstadta. V kapitole jsou prezentovány názory mladých buržoazních sociologů, kteří na konci šedesátých let podrobili závěry těchto „akademických teoretiků“ s jejich konceptem typu „osvojování rolí“, „subkultury mládeže“, s označováním

mládeže jako „skeptické“ či „bezprizorní“ důrazné kritice. Mezi kritickými výhradami samotných buržoazních sociologů se začínají objevovat názory o nutnosti respektovat v sociologických koncepcích mládeže konkrétní podmínky kapitalistické společnosti, brát v úvahu reálné postavení mládeže, její sociální a třídní příslušnost (i když pojem „třída“ definují nepřesně, s. 100).

V závěru kapitoly W. Friedrich poukazuje na vztah přímé závislosti buržoazních teoretických koncepcí mládeže na vládnoucí ideologii kapitalistické společnosti. Vztah k mládeži, jejímu rozvoji a zvláštnostem ve značné míře odráží buržoazní názory na podstatu a místo člověka ve společnosti. Koncepce mládeže v podání buržoazních psychologů (a s některými omezeními) i sociologů abstrahují od třídní příslušnosti mladých lidí. Diferencovaný přístup k mládeži se zpravidla omezuje na respektování věku, pohlaví, vzdělání, příjmů ap. Skupiny volného času se pokládají za určující v procesu formování mládeže, zatímco pracovnímu procesu, vzdělávání a přípravě na povolání se přikládá druhořadá role. Většinou se opomíjí sociální útlak mládeže a její nedostatečná sociálně politická práva v kapitalistické společnosti.

W. Gaier se ve druhé kapitole, *Základní koncepce a směry výzkumů mládeže v sociologii NSR 70. let*, zaměřuje na analýzu současných buržoazních koncepcí mládeže. Na základě rozboru prací W. Jaideho (tvůrce typologické koncepce), H. Kreutze (představitel teorie sociální ekologie), H. M. Grieseho, K. Allerbecka, L. Rosenmayera a dalších z posledního období poukazuje autor kapitoly na skutečnost, že věda o mládeži je v NSR poznamenána vlivem filozofie, a to především pozitivismu a neopozitivismem, sociologie, v níž hlavní úlohu hraje strukturální funkcionalismus, a vlivem dalších společenskovědních koncepcí výrazně pozitivistického zaměření. Na vědu o mládeži silně působí freudismus a behaviorismus, včetně jejich nejnovějších variant (s. 115).

Přes značné úsilí západoněmeckých sociologů, přes polemické diskuse a významná vědecká jednání (konference v Mannheimu 1972 nebo Bielefeldu 1976) se jim nedaří vypracovat ucelenou koncepci sociologie mládeže, neboť při hledání nové orientace a nového teoreticko-metodologického přístupu v zásadě upouštějí od světónázorových a teoreticko-ideologických úvah o problémech mladé generace. Autor kapitoly vidí kardinální nedostatky současných buržoazních koncepcí mládeže právě v tom, že reálné existující společenské vztahy jsou v teoretické rovině přetvářeny do umělých struktur a systémů, které neodpovídají realitě. Třídní struktura a třídní diferenciace společnosti je nahrazována strukturou generací, věkových skupin, statusy, rolemi, třídní boj je zastírán konfliktem generací atd.

Zajímavou pasáží této kapitoly je mj. ta část, která se zabývá otázkou přechodu od tzv. „vzpourey mládeže“ k „novému konzervatismu“. Nositelé nového konzervatismu se hlásí k „teoriím Velké společnosti“, které byly propagovány v šedesátých letech v USA. V NSR se rozšířily jako „teorie zformované společnosti“ nebo různé varianty teorií konvergence. Program nového konzervatismu, který má od samého počátku reakčně šovinistický, proamerický a antikomunistický obsah, je od poloviny sedmdesátých let využíván buržoazní propagandou s cílem disciplinovat „nepokojnou“ mládež v Západní Evropě. Vedle úsilí o formování politického vědomí všech skupin obyvatelstva ve smyslu loajálnosti a konformity s podmínkami buržoazního systému hledají apologeti kapitalismu „viníky“, kteří odpovídají za krizové jevy v kapitalistické společnosti. Tak se zrodila i jedna varianta nového konzervatismu, jejíž představitelé svalují příčiny krize kapitalismu na mládež (její chování a smýšlení) a vytvářejí společenskou psychózu namířenou proti mládeži.

Kapitola sama o sobě přináší velké množství informací, což je částečně důvodem určité nepřehlednosti a nemožnosti věnovat se naznačeným problémům hlouběji. Jako jediná kapitola recenzované monografie předpokládá čtenáře s hlubšími znalostmi řešené problematiky, který má možnost vybrat a uspořádat si předkládané fakty sám.

Třetí kapitola, *Malá skupina v buržoazních výzkumech mládeže*, je věnována jedné z nejrozšířenějších kategorií, kterou používá buržoazní sociologie a psychologie — *peer group*. Autor kapitoly P. Voss prezentuje řadu významů a funkcí, které tomuto fenoménu přikládají jednotliví sociologové a psychologové v NSR a USA. Jestliže marxisticko-leninská věda považuje vznik skupin mladých lidí za výraz konkrétních společenských vztahů, buržoazní vědci spojují existenci homogenních věkových skupin v období dospívání s četnými spekulacemi o „subkultuře mládeže“, o „konfliktu pokolení“, o „specifických instancích socializace mládeže“. Při hodnocení vztahu teorie *peer group* a subkultury mládeže (*peer culture*), v níž klíčovou úlohu sehrály koncepce T. Parsonse, P. R. Bella, J. Colemana a D. P. Ausebela, upozorňuje autor kapitoly na skutečnost, že tito vědci považují subkulturu mládeže za

součást adaptace a integrace mladých lidí do společnosti, zatímco jiní buržoazní vědci považují subkulturu mládeže za „podkulturu“, za negativní variantu obecné kultury společnosti (s. 218). Patří mezi ně především představitelé tzv. Chicagské školy a další, zabývající se převážně narušenou mládeží, a to především W. B. Miller a A. K. Cohen, který také rozpracoval teorii kriminální subkultury. Reakčnost této teorie se projevuje především v tom, že za nositele kriminální subkultury jsou označováni příslušníci nižších vrstev společnosti, z velké části tvořených proletariátem.

V monografii je poukázáno na to, jak významná úloha v rozpracování teorie peer group je přisuzována S. N. Eisenstadtovi, který interpretuje úlohu této skupiny jako nástroje integrace mladého člověka do společnosti v etapě industriální společnosti, kdy rodina ztrácí svůj význam jako prvotní instituce socializace. Rozšíření této teorie značně ovlivnil F. Tenbruck, který dále rozpracoval teorii tzv. dílčí subkultury společnosti, rozvíjející se právě v malých skupinách. Závěr této kapitoly je věnován přehledu buržoazních teorií vytváření formálních a neformálních skupin mládeže a výsledkům empirických výzkumů vzniku, struktury a činnosti skupin volného času.

V závěrečné kapitole, *Teoretické a metodologické problémy vědy o mládeži v NDR*, prof. W. Friedrich předkládá marxisticko-leninské řešení teoretických a metodologických problémů, jejichž nevědecké řešení v buržoazních vědách bylo kritizováno v předcházejících kapitolách. Autor rozebírá pojmy „mladost“ a „mládež“ a konfrontuje jejich pojetí v různých společenských vědách i v pojetí jednotlivých autorů ze socialistických zemí. Z obsahových otázek jsou čtenáři předloženy současné názory na určení věkových hranic mládeže, specifických rysů mladé generace a její vnitřní strukturu. Autor navrhuje klasifikaci specifických znaků mládeže, do níž zahrnuje:

- specifika myšlení, hodnocení a chování různých generací mládeže
- specifika společenského postavení a podmínek života mládeže
- specifika chování, myšlení a hodnocení mládeže ve srovnání s dětmi a dospělými (s. 288).

Při analýze vnitřní struktury mládeže autor zdůrazňuje, že vedle procesů sociální mobility, tendencí k sociální homogenitě existují i nadále v socialistické společnosti určité rozdíly mezi třídami a sociálními skupinami. Vědecké výzkumy proto musejí brát v úvahu souvislosti mezi těmito specifickými podmínkami života a práce mladé generace a procesy rozvoje osobnosti mladého člověka. Diferencovaný přístup k mládeži je nutné používat ve všech sférách práce s mladou generací, zvláště pak při ideologické práci a komunisticke výchově mládeže. Po analýze řady faktorů vymezujících kategorii mládeže W. Friedrich dochází k závěru, že v NDR lze za mládež považovat mladé lidi ve věku od 14 do 25 let.

Součástí závěrečné kapitoly je obšírná informace o společenském postavení a základních podmínkách rozvoje mládeže v NDR, doplněná řadou konkrétních údajů. Jak z provedené kritické analýzy buržoazních koncepcí mládeže, tak z poznatků o postavení mládeže v socialistických zemích vyplývá, že vztah socialistických zemí k mládeži je založen na principiálně nové koncepci mládeže. Jestliže v kapitalistické společnosti je mládež objektem společenské manipulace, mládež v socialistických zemích je považována za významný společenský subjekt — spolutvůrce nové společnosti.

Recenzovaná monografie je z rodu těch, k nimž se čtenář musí, zvláště je-li zainteresován na práci s mladou generací, stále vracet, a to nejen pro její vysokou informační úroveň (monografie obsahuje řadu autentických textů a konkrétních údajů z publikací buržoazních filozofů, sociologů a psychologů), ale i pro řadu teoretických a metodologických podnětů, vyplývajících z kritické analýzy, kterou provedli autoři monografie. Prezentace současných buržoazních koncepcí mládeže a jejich odraz v ideologickém působení na mladou generaci (a nejen v kapitalistických zemích) na jedné straně a nabídka marxisticko-leninského řešení vztahu mládeže a společnosti na straně druhé umožňuje i v praktické činnosti včas a adekvátním způsobem reagovat na řadu jevů, s nimiž se u mladé generace setkáváme. V oblasti teoretické pak ukazuje na nutnost dalšího rozpracování otázek spojených se zabezpečováním kontinuálních přeměn socialistické společnosti a s růstem úlohy subjektivního činitele v budování a zdokonalování socialistické společnosti. Monografie je významným podnětem pro další rozvoj československé sociologie a psychologie mládeže a současně vyplňuje mezeru v uvedené oblasti, neboť problematice kritické analýzy buržoazních koncepcí mládeže nebyla dosud v naší společenskovědní produkci věnována dostačující pozornost.

Alena Oplová